

Færøske fortidsminder går til havs

Steffen Stummann Hansen
 Mag. art. i Forhistorisk Arkæologi, Museumsinspektør ved Føroya Forminissavni og formand for det færøske fredningsnævni. Gennem mere end tyve år leder af adskillige udgravninger og projekter omkring Vikingetidens og den tidlige middelalderens bebyggelse på Shetland, Færøerne, Island, Grønland og i Norge. Har tillige udgivet en række forskningshistoriske arbejder.

af Steffen Stummann Hansen

Kort over Færøerne med angivelse af lokaliteter omtalt i teksten. Computergrafik: Irene Seiten/S. Stummann Hansen.

Kirketomten Likhús ved Kirkjubøur. Mere end halvdelen af tomten er for længst skyllet i havet. I baggrunden ses Sognekirken. Kystsikring har været nødvendig ved begge fortidsminder.

Foto: Føroya Forminissavni (2004).

Den færøske fredningslov stammer fra 1948, der var året for etableringen af den nuværende hjemmestyreordning. Indtil dette tidspunkt var der reelt ingen fredningslov, der dækkede Færøerne. Ifølge fredningsloven fra 1948 er samtlige jordfaste fortidsminder pr. definition fredede. De kan i princippet kun frigives til fjernelse efter indstilling fra landsantikvaren og efterfølgende tilladelse fra Færøernes Landsstyre. En eventuel frigivelse af fortidsminder vil normalt være betinget af kravet om en forudgående arkæologisk udgravning.

I forbindelse med den fysiske planlægning i samfundet er der således nogle spilleregler, som er politisk fastsat, og hvor igennem den del af kulturarven, der udgøres af de jordfaste fortidsminder, administreres og varetages. Men der er kræfter, der ikke lader sig diktere af sådanne spilleregler, og det er naturens kræfter. Her har Færøerne et problem.

Geografisk set er Færøerne karakteriseret ved en bebyggelse, der er knyttet til kystlinien (Fig. 1). Den 1.117 kilometer lange kystlinie, og de jordfaste fortidsminder, der befinder sig på den, er konstant udsat for en særdeles kraftig vind-, ferskvands- og haverosion. I denne sammenhæng kan Færøerne i vidt omfang sammenlignes med de skotske øgrupper Hebriderne, Orkney og Shetland.

KYSTEROSION OG FORTIDSMINDER I SKOTLAND

De skotske antikvariske myndigheder – især *Historic Scotland* i Edinburgh – har siden 1970 støttet rekognosceringer og registreringer rundt omkring på den skotske kystlinie for at vurdere erosionens omfang og i vidt omfang gennemføre udgravning af erosionstruede fortidsminder. En konference i 1998 prøvede at samle erfaringerne med henblik på at formulere en national såvel som en lokal strategi i forhold til kysterrosionen.

Konklusionen i Skotland var klar. Det er først og fremmest på de skotske øgrupper, at erosionen udgør en stor trussel for fortidsminderne. Det skyldes, at disse landskaber er udsat for langt kraftigere vindpåvirkning end det skotske fastland. I Skotland forudser nogle eksperter, at vindforholdene vil forværres i fremtiden. Dette kombineret med en forventet øget vandstand vil betyde et yderligere pres på kulturarven langs kysterne. De skotske erfaringer peger på, at spørgsmålet om klimaets udvikling og dets indvirkning på kystlinien, og dermed lokaliteter af arkæologisk interesse, er komplekst. Problemerne kræver indgående undersøgelser og en nøje og løbende overvågning fra de antikvariske myndigheders side.

Kortlægningen af antikvariske interesser i Skotland omfatter hidtil (1998) 2.350 kilometer, hvilket svarer til ca. 20 % af den samlede kystlinie. I alt er registreret 6.646 arkæologiske lokaliteter, hvoraf 2.727 eller godt 37 % i et eller andet omfang er udsat for kysterrosion. Hvis man omregner dette tal til den samlede skotske kystlinie, betyder det, at der må regnes med, at der i alt er ca. 34.000 arkæologiske lokaliteter, hvoraf 12.400 er sårbare overfor kysterrosionen.

Antallet af fortidsminder truet af kysterrosion i Skotland kan ikke direkte sammenlignes med forholdene på Færøerne. Skotland har en historie, der går væsentligt længere tilbage end Færøernes. Således var det skotske fastland beboet fra ca. 8.000 f. Kr., mens Shetland i nord var beboet fra ca. 3.500 f. Kr. Færøerne, derimod, synes kun at have huset menneskelige samfund eller aktiviteter fra tidligst ca. 600 e. Kr. Mængden af materielle kulturminder generelt vil derfor i sagens natur være langt større i Skotland end på Færøerne.

KYSTEROSION OG FORTIDSMINDER PÅ FÆRØERNE

Men hvordan ser det ud på Færøerne? Kysterrosionen er også her mange steder meget kraftig. Dels har vi historiske efterretninger om omfattende fjeldskred – blandt andet fra Jens Christian Svabos (1746-1824) topografiske beskrivelse fra begyndelsen af 1780'erne. Dels er der tydelige vidnes-

byrd og informationer om væsentlige ændringer af kystlinien inden for bare de seneste generationer. Der er aldrig foretaget noget systematisk arbejde omkring erosionen af fortidsminder langs kystlinien, men alligevel kan der umiddelbart gives en indikation af karakteren og omfanget af problemet.

På *Suðuroy* har erosionen allerede taget en stor del af de velkendte marksystemer ved *Akraberg*, der meget vel kan gå tilbage til vikingetiden. Også her vil erosionen fremover grave sig ind på fortidsminder. I *Famjin* er en tidlig kirketomt (Bønhús) ved *Bønhúsgjógv* tilsyneladende helt forsvundet i havet. Neden for kirken i *Porkeri* ses rester af en gammel hustomt, der nu halvvejs ligger ude i vandet – og flere eksempler kunne nævnes.

På *Sandoy* kan nævnes det store bebyggelsesområde omkring kirken i *Sandur*, hvor der i flere omgange er påvist betydelige kulturhistoriske værdier, ikke mindst fra Vikingetid og tidlig Middelalder. Erosionen på kysten er her meget omfattende, og et væsentligt element i den færøske kulturarv derfor truet. Også i *Søltuvík* er bebyggelseslevn fra Vikingetiden udsat for kysterrosion.

Vender vi os til *Streymoy* kan nævnes *Kirkjubøur*, hvor halvdelen af kirketomten benævnt *Likhús* for længst er overgivet til havet. Både her og ved *Sognekirken* lidt nord herfor, er der foretaget kystsikring for at sikre fortidsminderne mod yderligere erosion (Fig. 2). Lidt længere mod nord på denne kystlinie, ved *Velbastaður*, ligger en særdeles velbevaret bønhús-tomt med omgivende kirkegård helt ud til den eroderede kystskrænt (Fig. 3). Erosionen er allerede nået ind til fortidsminderne, og en større storm vil nemt kunne fjerne en stor del af denne tomt. Denne vestlige kystlinie af det sydlige *Streymoy* er tydeligvis meget udsat for erosion. Fra *Streymoy* kan også nævnes vikingetidstomterne ved *Niðri á Toft* i *Kvívík*, hvor allerede på tidspunktet for *Sverri Dahls* banebrydende udgravning i 1940'erne den nederste del var taget af havet.

På *Eysturoy* var også den nederste del af vikingetidstomterne, som *Sverri Dahl* udgravede på lokaliteten *Við Gjógvárá* i *Fuglafjørður*, borteeroderet. På *Toftanes* i *Leirvík* må vi også antage, at kysterrosionen

Bønhús-tomt ved Velbastaður beliggende helt ud til kystskrænten. Dele af fortidsminderet er eroderet i havet, og en kraftig storm kan her nemt forårsage uoprettelig skade på fortidsminderet. I baggrunden øen *Koltur*, der i dag kun beboes af to personer.

Foto: Føroya Fornminnisráð (2004).

På kanten af afgrunden - udgravninger på den erosionstruede bebyggelse fra Vikingetid og Middelalder ved Niðri í Toftum i Borðoyvík ved Klaksvík. Foto: Føroya Fornminnisráð (2002).

har taget noget af bebyggelsen, før udgravningerne fandt sted i 1980'erne. Alene det forhold, at vi ikke finder bådehuse (*nevyst*) fra Vikingetiden vidner måske om, hvor langt kystlinien er trængt tilbage gennem de sidste tusinde år. Ved gården *Niðri við Hús* i *Sýðragøta* nåede Sverri Dahl i 1940 kun at udgrave to grave på en formodet middelalderkirkegård, hvor resten for længst var taget af havet.

På Borðoy har der siden 1970'erne været gravet på lokaliteten *Niðri í Toftum* i den vejrmæssigt særdeles udsatte Borðoyvík i Klaksvík. Bebyggelse fra Vikingetid og Middelalder er her delvis eroderet i havet, før undersøgelser kom i gang, og der er nu et meget akut behov for at få afsluttet disse udgravninger, før den sidste del falder i havet (Fig. 4). På Fugloy kan nævnes bebyggelseslevn og marksystemer beliggende helt ned til kystlinien i *Skarðsvík*.

Et andet aspekt, der skal nævnes i forbindelse med kysterrosionen, er havbunden umiddelbart ud for kystlinien.

Denne rummer blandt andet skibsvrag, der til staidighed er udsat for tidevandsbevægelser og kraftige strømforhold. Flere steder omkring den færøske kystlinie kendes til sådanne skibsvrag, og nogle kan ved lavvande endog ses. Der er aldrig blevet foretaget systematiske registreringer og beskrivelser heraf.

Denne lille oversigt foregiver på ingen måde at være fyldestgørende, og reelt ved vi ikke, hvor stort problemet er. Men alene på dette umiddelbare grundlag, samt erfaringerne fra Skotland, lades der dog ingen tvivl om, at her er tale om et alvorligt problem omkring bevaring og sikring af en vigtig del af den færøske kulturarv.

HVAD KAN GØRES?

Såfremt der er ønske om at sikre denne del af den færøske kulturarv nu og i tiden fremover, er en hurtig og effektiv antikvarisk indsats nødvendig. En skitse til en handlingsplan kunne se ud som følger: (1) Kortlægning af de klimatiske og havmæssige forholds indvirkning på kystlinien, samt forhold omkring landsænkningen, der skønnes at være på mellem 1-2 meter siden vikingetiden. Dette kræver et samarbejde mellem naturvidenskabsfolk og kulturhistorikere; (2) En rekonstruering af den samlede færøske kystlinie med henblik på identificering og beskrivelse af truede monumenter og lokaliteter af antikvarisk betydning, herunder skibsvrag. Hertil kræves udvikling af en database, hvori alle registreringer kan indgå, samt (3) Udviklingen af en strategi for, hvordan kulturarven fremover sikres mod kysterrosionen. Her må tages stilling til eventuelle beskyttelsesforanstaltninger (kystsikring), samt om hvorvidt og i givet fald i hvilket omfang arkæologiske udgravninger er hensigtsmæssige.

Fredningsloven – hvad enten det er i sin nuværende eller kommende reviderede form – rummer bestemmelser om forholdet mellem fortidsminder og indgreb forårsaget af menneskelig aktivitet. Den rummer derimod ikke bestemmelser omkring en naturlig nedbrydning af fortidsminderne, således som det sker ved en kysterrosion. Der må derfor ekstraordinært tages politisk stilling til, hvad der bør gøres for at sikre denne del af den færøske kulturarv.

Gennemførelsen af en handlingsplan kan etablere et overblik over problemets omfang. Herved vil der kunne tilvejebringes et grundlag for prioriteringer, der kan være med til at sikre den mest hensigtsmæssige og rationelle løsning på problematikken. Indtil dette sker, vil en væsentlig og uerstattelig del af den færøske kulturarv fortsat være prisgivet naturens kræfter.

MALTA-KONVENTIONEN?

Færøerne står akkurat nu overfor spørgsmålet om eventuelt at tiltræde "Europæisk konvention om beskyttelse af den arkæologiske arv" – den såkaldte Malta-konvention. Konventionen er allerede tiltrådt af 25 medlemslande, herunder de øvrige skandinaviske lande eksklusive Island. Ved at tiltræde vil Færøerne forpligte sig til at beskytte den arkæologiske arv i henhold til konventionens bestemmelser – herunder den del af arven, der dagligt nedbrydes ved kysterrosionen. ■

LÆS MERE

Dawson, T. (red) 2003. *Coastal Archaeology and Erosion in Scotland*. Historic Scotland, Ancient Monuments Division. Edinburgh.